

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/34/166-171>

Əli Əhmədov
Bakı, Azərbaycan
ali.v.ahmadov@gmail.com

VERGİ YÜKÜ, ONUN HESABLANMASI METODLARI, BÜDCƏ GƏLİRLƏRİNƏ VƏ İQTİSADIYYATA TƏSİRİ

Xülasə

Vergi yükü vəsaitlərin vergilərin ödənilməsinə yönəldilməsi ilə digər mümkün istifadə istiqamətlərindən ayrılmasından yaranan iqtisadi məhdudiyyətlərin səviyyəsi, dərəcəsidir. Başqa sözlə desək, hər bir ödəmənin yaratdığı yüküdür.

Dünya vergi praktikasında makrosəviyyədə vergi yükü göstəricisi kimi verginin hansı səviyyəli büdcəyə və büdcədənəkar fondlara ödənilməsindən asılı olmayaraq vergi ödəyicilərindən alınan bütün vergi məbləğinin hasil olunmuş ÜDM-un həcminə nisbəti götürülür.

İqtisadi cəhətdən dünyanın əksər inkişaf etmiş ölkələri hal-hazırda, ÜDM və milli gəlirin vergi sistemi vasitəsilə yenidən bölüşdürülməsi üzrə praktiki olaraq maksimal mümkün səviyyəni əldə etmişlər. Ona görə bu ölkələrin büdcəsinə gəlir daxilolmalarının sonrakı artımı əsasən vergilərin alınması strukturunda dəyişikliklərin edilməsi hesabına mümkündür və bunun da əsasında vergi məbləğlərinin artımı ilə ÜDM-un həcmində artım arasında düz asılılıq təmin olunur. Vergi dərəcələrinin artımı və yaxud vergi güzəştlərinin ləğvi hər hansı bir ölkənin iqtisadi və sosial həyatında mənfi nəticələrin alınmasına gətirib çıxarır.

Açar sözlər: vergi yükü, fiskal siyasət, kassa metodu, hesablama metodu, tənzimləyici funksiyalar

Ali Ahmadov
Bakı, Azerbaijan
ali.v.ahmadov@gmail.com

Tax burden, its calculation methods, impact on budget revenues and economy

Abstract

The tax burden is the level and degree of economic restrictions arising from the allocation of funds to the payment of taxes from other possible directions of use. In other words, it is the burden created by each payment.

In world tax practice, as a tax burden indicator at the macro level, the total amount of tax received from taxpayers to the volume of GDP is taken, regardless of whether the tax is paid to the national budget and extra-budgetary funds.

Economically, most of the developed countries of the world have now achieved practically the maximum possible level of redistribution of GDP and national income through the tax system. Therefore, the subsequent growth of revenue inflows to the budget of these countries is possible mainly due to changes in the structure of tax collection, and on the basis of this, a direct relationship between the growth of tax amounts and the growth of GDP is ensured. An increase in tax rates or the cancellation of tax benefits leads to negative consequences in the economic and social life of any country.

Keywords: tax burden, fiscal policy, cash method, calculation method, regulatory functions

Giriş

Vergilər ictimai məhsulun bir hissəsinin məcburi ödəniş şəklində dövlətin maliyyə sisteminin formalaşmasının əsas mənbəyi kimi hələ çox qədim zamanlardan məlumdur. Vergitutma iqtisadi

mədəniyyətin bir elementi kimi təsərrüfatın bazar və ya qeyri-bazar tipindən asılı olmayaraq bütün dövlət sistemlərinə xasdır. Bununla əlaqədar olaraq vergitutma barədə bəşər sivilizasiyasının fenomeni, onun ayrılmaz hissəsi kimi danışmaq olar.

“Vergitutmanın nəzəri və praktiki problemləri Avropada XVIII əsrin sonlarından işlənib hazırlanmağa başladı. Fransız alimi F.Kene ilk dəfə olaraq vergiqoyma ilə xalq təsərrüfatı arasında üzvü əlaqənin mövcudluğunu əsaslandırdı. 1776-cı ildə vergiqoyma nəzəriyyəsinin banisi, şotlandiyalı iqtisadçı və maliyyəçi A.Samit “Xalqların sərvətinin təbiəti və səbəbləri haqqında tədqiqat” adlı kitabını nəşr etdirdi. A.Samitin ideyaları bir sıra dövlətlərin maliyyə və təsərrüfat həyatına əsaslı təsir göstərdi” (1).

Vergi yükünün optimal səviyyəsinin müəyyən edilməsi problemi inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq istənilən ölkənin vergi sisteminin qurulması və təkmilləşdirilməsində mühüm rol oynayır.

“Beynəlxalq vergitutma təcrübəsi göstərir ki, vergi ödəyicilərindən tutulan vergilər onun məcmu gəlirinin 30-40 faizindən çox olduqda iqtisadi fəallığın səviyyəsi aşağı düşür, ölkə iqtisadiyyatına qoyulan investisiyaların həcmi azalır, ölkədəki biznes mühiti öz cazibədarlığını itirir. Bununla əlaqədar olaraq dövlətin vergi siyasəti vergi yükünün optimal səviyyəsinə nail olmağa yönəldilməlidir.

Lakin bir çox ölkələrdə vergi yükü göstəricisinin kəmiyyəti yüksəkdir. Məsələn, İsveçdə vergi sistemi elə qurulmuşdur ki, vergi ödəyiciləri özlərinin gəlirlərinin 50 % və daha artıq hissəsini dövlət xəzinəsinə ödəyirlər. Bu heç də onların istehsalın inkişafına marağını azaltmır.

Vergi yükünün hesablanmasında müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Məsələn, vergi potensialının, əhaliyə düşən vergi yükünün səviyyəsinin, makro səviyyədə vergi yükünü və onun dinamikasını müəyyən edən və ölkə iqtisadiyyatının əsas makroiqtisadi göstəriciləri əsasında təyin olunan vergilərin ümumi daxili məhsulda (ÜDM) xüsusi çəkisinin daxilolmalarının cəminin ÜDM-in həcminə nisbətinin faizlə ifadəsi kimi təyin olunur” (2)

Dövlətin vergi sistemi maliyyə ehtiyaclarına olan tələbatını təmin etməklə yanaşı, vergi ödəyicilərinin sahibkarlıq fəaliyyətinə olan marağını artırmalı və eyni zamanda, onları daim təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi yollarının axtarışına sövq etməlidir. Təsərrüfat subyektlərinə düşən vergi yükü dövlətin həyata keçirdiyi vergi siyasətinin nəticəsi olmaqla vergi sisteminin keyfiyyət xarakteristikası sayılır.

Vergi yükünün yüksəldilməsi ilə dövlət xəzinəsinə daxil olan vergi sistemi nəzəriyyəsini XX əsrin ikinci yarısının başlanğıcında professor A.Laffer qurmuşdur.

Lafferin nəzəriyyəsinə görə vergi dərəcələrinin müəyyən həddə qədər yüksəldilməsi vergi daxilolmalarının artımına imkan verirsə, həmin həddə özünün maksimum qiymətini alır. Sonra isə büdcə daxilolmaları kəskin azalır. Laffera görə vergi yükünün əsaslandırılmamış şəkildə artırılması iqtisadiyyatın gizli sektorunun inkişafının birbaşa şərti kimi çıxış edir.

Laffer göstərmişdir ki, yalnız vergi yükünün azaldılması sahibkarlıq fəaliyyətini stimullaşdırır və təşəbbüskarlığı inkişaf etdirir. Bu zaman dövlət gəlirlərinin artımı məhsul (iş, xidmət) istehsalçılarna düşən vergi yükünün artırılması hesabına vergitutma bazasının genişləndirilməsi əsasında baş verir.

“Vergi yükünün hesablanmasına müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Məsələn, vergi potensialının, əhaliyə düşən vergi yükünün səviyyəsinin, makro səviyyədə vergi yükünü və onun dinamikasını müəyyən edən və ölkə iqtisadiyyatının əsas makroiqtisadi göstəriciləri əsasında təyin olunan vergilərin Ümumi Daxili Məhsulda (ÜDM) xüsusi çəkisinin hesablanması metodikaları məlumdur” (3).

Optimal şəkildə qurulmuş vergi yükü sistemi bir tərəfdən dövlətin maliyyə vəsaitlərinə olan tələbatını təmin etməli, digər tərəfdən isə vergi ödəyicisinin sahibkarlıq fəaliyyətinə olan marağını artırmalı, onu hətta təsərrüfatçılığın səmərəliliyini yüksəltmək üçün mütəmadi olaraq yollar aramağa həvəsləndirməlidir. Bu mənada vergi yükü göstəricisi ölkənin vergi sisteminin keyfiyyət ölçüsüdür.

“Məlum olduğu kimi, vergi ödəyicisinin üzərinə düşən vergi yükünün artması nəticəsində əvvəlcə vergi sisteminin səmərəliliyi yüksəlir və öz maksimumuna çatır, sonra isə kəskin sürətdə aşağı düşür. Bu zaman büdcə sisteminin itkilərinin yeri doldurulmaz olur, çünki vergi ödəyicilərinin müəyyən hissəsi ya müflisləşir, ya da öz fəaliyyətini dayandırır. Digər hissəsi isə ödəməli olduqları vergilərin məbləğinin minimallaşdırılmasının qanuni və ya qeyri-qanuni yolunu tapırlar. Sonradan vergi yükünün səviyyəsi aşağı salındıqda belə dağılmış istehsalı bərpa etmək üçün illər tələb olunur. Bundan başqa, vergidən yayınmanın real yolunu tapan vergi ödəyicisi vergi yığımlarının əvvəlki səviyyəsi bərpa olunduqda belə vergiləri tam həcmdə ödəməyəcək.

Buna görə də vergi yükünün optimal səviyyəsinin müəyyən edilməsi problemi inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq istənilən ölkənin vergi sisteminin qurulması və təkmilləşdirilməsində mühüm rol oynayır” (4).

Ümumiyyətlə vergilərdən qaynaqlanan yük biznes strukturlarına müsbət və mənfi təsir göstərə bilər. Dövlət müxtəlif səbəblərdən dolayı vergilər tətbiq edə bilər: bu insanların gəlirlərinin yenidən bölüşdürülməsi prosesi olduğu kimi, eyni zamanda xarici iqtisadi təsirlərin qarşısının alınması da ola bilər.

Vergi yükünün vergi ödəyicilərinə təsiri istər mikro, istərsə də makro səviyyədə nəzərdən keçirilməsi aktual mövzudur.

Dünya vergitutma təcrübəsində vergi sistemlərində aparılan islahatların əsas istiqamətlərindən biri də vergilərin və yığımların sayının azaldılması, vergi tutulan bazanın və vergi dərəcələrinin optimallaşdırılması, güzəştlərin siyahısına yenidən baxılması hesab edilir. Bu, vergi ödəyicilərinə düşən vergi yükünün əhəmiyyətli dərəcədə azaldılması imkanlarını nəzərdə tutur və bununla da onların istehsalın genişləndirilməsinə və biznesin leqallaşdırılmasına olan maraqlarına təsir göstərir.

“İqtisadi ədəbiyyatlarda ölkə vergi sisteminin formalaşmasının ilk illərindən başlayaraq vergi yükü barədə, iqtisadiyyata düşən həddindən artıq vergi təzyiqi haqqında yazılara tez-tez rast gəlinmiş, lakin istehsalın inkişafı amili kimi vergi yükünün tədqiqi, vergi yükü göstəricisinin istifadə sferası sistemli xarakter daşımamışdır. Bununla əlaqədar olaraq müxtəlif səviyyələrdə konkret istifadə məqsədləri müəyyən edilməklə vergi yükü göstəricisinin hesablanması metodikasının işlənməsi və onun əsaslandırılması məsələsi aktualıq kəsb edir”(5).

Mütəxəssislərin fikrinə görə, iqtisadi inkişafın qarşısını alan əsas amillərdən biri fiskal siyasətin düzgün aparılmamasıdır. Belə ki, vergi yükünün yüksək olması istehsal subyektlərinə normal iqtisadi fəaliyyətlərini davam etdirməyə bir sıra maneələr törədir. Bu isə öz növbəsində müəyyən mənfi nəticələrə gətirib çıxarmış olur. Əvvəla, sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyəti öz aktivliyini xeyli dərəcədə itirir. Digər tərəfdən isə vergi yükünün ağırlığı altında dözə bilməyən fiziki və hüquqi şəxslər daha çox vergidən yayınmağa meyl edirlər ki, bu da öz növbəsində həm kölgə iqtisadiyyatının həcmının artmasına səbəb olur, həm də dövlətin büdcə kəsiri problemlərini daha kəskin şəkildə qabartmış olur.

Eləcə də vergi yükünün optimal səviyyəsindən aşağı olması dövlətin bir sıra iqtisadi funksiyalarının, o cümlədən problemlərin həllinə yönələn siyasətinin səmərəliliyini aşağı salır.

“Bu cür şəraitdə fiskal siyasətin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi və vergi yükünün optimal səviyyəsinin müəyyən edilməsi məsələləri aktuallaşır. Bu məsələlərin həlli üçün bir sıra yanaşmalar mövcuddur ki, onların keyfiyyət metodu və kəmiyyət metodu xüsusi maraq doğurur. Keyfiyyət metodu vergi ödəyicilərinin hesablarına vəsait daxil olduqca vergilərin hesablanmasını nəzərdə tutur. Lakin bu yanaşmada makroiqtisadi təhlil metodları nəzərdə tutulmur. Bunun əksinə olaraq, kəmiyyət metodunun əsas məqsədi qüvvədə olan vergi qanunvericiliyinə əsasən fəaliyyət göstərən fiskal mexanizmlər çərçivəsində vergi dərəcələrinin və vergi yükünün səviyyəsinin maksimal dərəcədə rəşional şəkildə müəyyən edilməsindən ibarətdir. Bu metod vergitutma sisteminin tamamilə yenidən qurulmasını nəzərdə tutmur, sadəcə, bəzi fiskal göstəricilərə düzəlişlərin edilməsi məqsədini daşıyır” (6).

Vergilərin hesablanmasının metodunun iki növünü göstərmək olar: kassa metodu, hesablama metodu. Azərbaycan Vergi Məcəlləsinin 130.4-cü maddəsində göstərilir ki, vergi ödəyicisi vergi ili

ərzində eyni metodu tətbiq etmək şərtilə vergilərin uçotunu kassa metodu və ya hesablama metodu ilə apara bilər.

Məsələyə əsasən kassa metodu ilə uçot aparan vergi ödəyicisi gəliri əldə edəndə və ya gəlir onun sərəncamına verildəndə, bu gəliri nəzərə almalı və gəlirdən öz xərclərini yalnız bu xərcləri çəkdiyi zaman çıxmalıdır. Kassa metodu tətbiq edən vergi ödəyicisi tərəfindən mal və xidmətlərə görə ödənişi hələ əldə etməyibsə, o zaman vergitutma obyektı yaranmır.

“Kassa metodunu seçən zaman pul vəsaitlərinin kassaya və ya hesablaşma hesabına istənilən mədaxili gəlir, uçot dövrü ərzində həyata keçirilmiş istənilən ödəniş və ya köçürmə isə xərclər hesab edilir. Bu vəziyyətdə, eyni dövr üçün gəlir və xərclər arasındakı əlaqə heç bir əhəmiyyət daşımır...”

Kassa metodunun üstünlükləri :

- istifadədə çox sadədir, çünki yalnız ödənilmiş və ya əldə edilmiş nağd vəsaitləri nəzərə alır;
- şirkətlərin pul axınına çox rahatlıqla izləmək mümkündür;
- vergi öhdəlikləri ancaq vəsait daxil olduqda hesablanır” (7).

Hesablama metodu ilə vergi ödəyicisi gəlir əldə edilməsinin və xərc çəkilməsinin faktiki vaxtından asılı olmayaraq gəlirini və xərcini müvafiq surətdə gəlir almaq hüququnun əldə edildiyi və ya xərcin çəkilməsi barədə öhdəliyin yarandığı vaxt nəzərə alınmalıdır.

Hesablama metodunda müəyyən bir dövr üçün gəlirlər onların ödənişindən asılı olmayaraq, həmin dövr ərzində satılmış malların və xidmətlərin satış dəyəri hesab olunur. Xərc isə realizə olunan malların və xidmətlərin maya dəyəri, habelə müəssisə tərəfindən malların və xidmətlərin istehlakıdır. Bu isə təchizatçıya ödəniş edilib edilməməsindən asılı olmur. Başqa sözlə, əgər sizin gəlirləriniz mühasibat xidmətlərindən formalaşırsa, bu zaman həmin xidmətlə əlaqəli olan dövrə aid hər şey- icarə, mühasibin maaşı, kommunal xərclər və s. xərclər hesab olunur. Bu isə o deməkdir ki, bütün bunlar məhz həmin mühasibat xidmətinin satılmasına imkan yaradıb.

Hesablama metodu daha mürəkkəbdir və onun mənfəəti kassadakı qalıqla üst-üstə düşür. Lakin əldə edilən mənfəət müəssisənin rentabelliyinin göstəricisi hesab edildiyindən hesablama metodunun daha böyük əhəmiyyəti vardır. Çünki gəlir, xərc və mənfəət bir-biri ilə əlaqəlidir.

“Vergi ödəyicisi vergi uçotunun aparılması üçün hesablama metodundan istifadə etdikdə, əqdlə bağlı olan xərcin çəkilməsi vaxtı aşağıda sadalanan şərtlərin hamısına əməl edildiyi vaxt sayılır:

- vergi ödəyicisi birmənalı olaraq maliyyə öhdəliklərini qəbul edir;
- maliyyə öhdəliklərinin məbləği dəqiq qiymətləndirilir;
- əqddə və ya müqavilədə iştirak edən bütün tərəflər əqd və ya müqavilə üzrə özlərinin bütün öhdəliklərini yerinə yetirmişlər, yaxud müvafiq məbləğlər qeyd-şərtsiz ödənilməlidir.

Yuxarıda göstərilən maliyyə öhdəliyi əqdə və ya müqaviləyə müvafiq surətdə qəbul edilən elə öhdəlikdir ki, onun yerinə yetirilməsindən ötrü əqdin və ya müqavilənin digər iştirakçısı pul şəklində müvafiq vəsait verməli olsun” (8).

İqtisadiyyat elmində fiskal siyasət dövlət gəlirlərinin və xərclərinin köməyi ilə iqtisadiyyata təsir etmək üçün istifadə olunur. Keyns iqtisadi məktəbinə görə, dövlət vergilərin səviyyəsini (dərəcəsini) və xərclərini dəyişdikdə bu məcmu tələbə və iqtisadi aktivliyə təsir göstərir.

“Fiskal siyasət biznes tsikllərində dəyişikliklər baş verdikdə iqtisadiyyatı sabitləşdirmək üçün tətbiq edilir. Fiskal siyasətin iki əsas aləti olan vergilər və dövlət xərcləri dəyişdikdə, bu aşağıdakı makroiqtisadi göstəricilərə təsir göstərir:

- məcmu tələb və iqtisadi aktivliyin səviyyəsi;
- yığım və investisiyalar;
- gəlirlərin bölgüsü.

Fiskal siyasət monetar siyasətdən bəzi xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir. Belə ki, fiskal siyasət qanunvericilik aktı ilə tənzimlənən dövlət gəlirləri və xərclərindəki dəyişiklik vasitəsi ilə iqtisadiyyata təsir göstərir.

Monetar siyasət isə mərkəzi bank tərəfindən pul təklifinə, faiz dərəcəsinə və məcburi ehtiyat normasına təsir etməklə bunu həyata keçirir” (9).

Dünya təcrübəsi göstərir ki, bazar iqtisadi münasibətlərinin makrosəviyyədə tənzimlənməsinin ümumi sistemində vergilər əhəmiyyətli rol oynayır. Vergilər- büdcə gəlirlərinin formalaşdırılmasında, dövlət və yerli özünüidarəetmə strukturlarının konkret mal və xidmət istehsalçıları ilə, o cümlədən hüquqi və fiziki şəxslərlə iqtisadi münasibətlərinin tənzimlənməsində mühüm sosial-iqtisadi kateqoriya və vasitə kimi çıxış edir. Vergilərin tənzimləyici funksiyası, iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi baxımından, mühüm əhəmiyyət kəsb edir, eyni zamanda, iqtisadi inkişafın stimullaşdırılmasında da əhəmiyyətli rol oynayır. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsində vergilərin tənzimləyici funksiyası bazar iqtisadiyyatı subyektləri üçün yeni texnologiyaların istifadəsi və investisiya strategiyasının aktivləşdirilməsi yolu ilə istehsalın inkişafına əlverişli şərait yaradılmasını özündə əks etdirir ki, bütün bunlar da nəticə etibarilə vergi qanunvericiliyinin keyfiyyətə dəyişdirilməsi vasitəsilə həyata keçirilir.

“Dövlət orqanlarının vergi sisteminin çevikliyini yüksəltmək və onu təkmilləşdirməklə bağlı gördüyü tədbirlərə əhalinin ayrı-ayrı qruplarına, müstəqil təsərrüfatçılıq fəaliyyətinə ilk dəfə başlayan xırda və orta sahibkarlara, kənd təsərrüfatı, əmtəə istehsalçılarına vergi güzəştlərinin tətbiqini aid etmək olar. Bu məqsədlə tətbiq edilən güzəştlər sosial yönümlülükdən daha çox tənzimlənmə xarakteri daşıyır. Vergilərin sosial və tənzimlənmə funksiyaları mənfəətin müəyyən hissəsinin vergilərdən azad olunmasına imkan verir.

Makroiqtisadi tənzimlənmə siyasətində vergilərin yerinə yetirdiyi tənzimləyici funksiyalara aşağıdakılar aid edilir:

- vergiqoyma sisteminin müəyyən edilməsi və dəyişdirilməsi ;
- vergi dərəcələrinin müəyyən edilməsi və dəyişdirilməsi;
- vergi dərəcələrinin tətbiq edilməsi.

Vergilərin qlobal şəkildə aşağı salınması mənfəətin artmasına, təsərrüfat fəaliyyətinin stimullarının güclənməsinə, kapital qoyuluşunun və məşğulluğun genişlənməsinə gətirib çıxarır. Mənfəətə görə vergi dərəcəsini dəyişdirməklə, dövlət kapital qoyuluşuna və məşğulluğun genişlənməsinə gətirib çıxarır. Mənfəətə görə vergi dərəcəsini dəyişdirməklə, dövlət kapital qoyuluşuna əlavə stimullar yaradır və ya onu aşağı salır, dolayısı vergilərin səviyyəsini dəyişməklə isə istehlak fondlarına, qiymətlərin səviyyəsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir” (10).

İdarəetmə səviyyəsinə görə vergilərin təsnifatı konkret olaraq baxılan ölkənin dövlət quruluşundan asılıdır. Bir qayda olaraq, federativ quruluşlu dövlətlərdə vergilər üçsəviyyəli, unitar dövlətlərdə isə ikisəviyyəli olurlar. Üçsəviyyəli olan halda idarəetmə səviyyəsinə görə vergilər aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir:

- ümumdövlət vergiləri;
- ərazi (federasiya və ya konfederasiya subyektlərinin) vergiləri;
- yerli vergilər.

Unitar dövlətlərdə isə, bir qayda olaraq, idarəetmə səviyyəsinə görə vergilər aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir:

- ümumdövlət vergiləri;
- yerli vergilər.

Məqsədli istiqamətinə görə vergilərin aşağıdakı növləri fərqləndirilir:

- mücərrəd vergilər; məqsədli vergilər.

Mücərrəd vergilər dövlət xərclərinin konkret istiqamətlərinin maliyyələşdirilməsi üçün daxil edilirlər. Adətən məqsədli ödənişlər üçün xüsusi büdcədən kənar fondlar yaradılır.

“Vergitutma praktikasının nəzəri cəhətdən əsaslandırılması istiqamətində görülən işlər vergi nəzəriyyəsində öz əksini tapmışdır. Onların təkamülü iqtisadi fikrin müxtəlif istiqamətlərinin inkişafı ilə eyni zamanda baş vermişdir. Vergitutmanın ümumi və xüsusi nəzəriyyələrini xronoloji ardıcılıqla təhlil etmək fikrində deyilik. Lakin bu sahədə bəzi məqamlara diqqət yetirmək tədqiqatın məqsədləri baxımından zəruridir...

...XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq vergilər bazar təsərrüfatının ümumi tarazlığının tənzimləyicisi kimi geniş istifadə olunur. Vergilərin belə istifadəsi xüsusən çoxsaylı antiböhran

proqramlarda nəzərdə tutulur. Belə proqramlarda iqtisadiyyatın tənzimləyicisi kimi vergilərə müxtəlif rol ayrılır ki, bu da hökumət tərəfindən rəhbərlik edilən konsepsiyadan asılıdır” (11).

Azərbaycan Respublikasının müasir vergi sistemi müstəqillik illərində formalaşmış. Müstəqilliyin ilk illərində ayrı-ayrı qanunvericilik aktları ilə tənzimlənən sistem, sonradan daha da inkişaf etdirildi. 2001-ci ilin yanvarın 1-dən tətbiq edilən Vergi Məcəlləsi vasitəsilə bu sahədə mövcud normativ hüquqi aktlar sistemləşdirildi, ayrı-ayrı qanunlar vahid kodeksdə toplandı.

Vergi ödəyicilərinin ödəmə qabiliyyətinə uyğun olaraq vergitutma aşağıdakı 3 istiqamətdə aparılır:

- gəlir üzərindən;
- istehlak üzərindən;
- sərvət üzərindən.

“Azərbaycanda gəlirlər üzərindən alınan vergi növləri bunlardır:

- fiziki şəxslərin gəlir vergisi;
- hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi;
- sadələşdirilmiş vergi.

Azərbaycan Vergi Məcəlləsində istehlak etdiyimiz mallara və xidmətlərə görə alınan vergilərin növləri belə müəyyən olunub:

- əlavə dəyər vergisi (ƏDV);
- aksiz vergisi;
- yol vergisi;
- mədən vergisi” (12).

Nəticə

Məqalədə müəllif vergi yükünü, onun hesablanma metodlarını, vergitutmanın aparılma istiqamətini, gəlirlərə, istehlak və xidmətlərə görə alınan vergi növlərini, o cümlədən vergilərin iqtisadiyyata təsirini araşdırmışdır.

Tədqiqat işi göstərir ki, vergi yükünə vergilərlə yerinə yetirilən funksiya prizmasından baxmaq lazımdır. Ölkədə vergi yükünün səviyyəsi iqtisadi inkişafın seçilmiş modelindən asılıdır ki, bu da dövlətin yenidən bölgüyə hansı dərəcədə müdaxilə etməsini və həmçinin verginin fiskal və tənzimləyici funksiyasının balanslaşdırılmasını əvvəlcədən təyin edir.

Ədəbiyyat

1. <https://www.taxes.gov.az>>...
2. <https://tedris.taxes.gov.az>>1...
3. <https://unec.edu.az>>2016/07
4. tedris-maliye.az>images/books/vergiler Və...
5. <https://vergiler.az>>news>taxes
6. <https://www.taxes.gov.az>
7. www.TAXES.GOV.AZ
8. <https://wwwmuhasib.az>>article
9. <https://az.m.wikipedia.org.wiki>
10. <https://www.elibrary.az>>JURNAL
11. <https://core.ac.uk>>pdf
12. <https://www.muhasibat.az>>azerba...

Göndərilib: 11.02.2024

Qəbul edilib: 22.03.2024